

DEVESCOVI BALÁZS

Dulce et utile

A *Már óvodás vagyok* mint novellaciklus

(*egy tanító képeskönyv*) Janikovszky Éva és Réber László *Már óvodás vagyok* című képeskönyve kétségtelenül nevelő célzatú munka. Ezt mutatják jelenkori ajánlásai, ezt gondolta a szerző, és ezt rögzítette korabeli recepciója is valamelyest. Az viszont, hogy kinek is szeretne tanítani – az óvodásoknak, a szüleiknek vagy az óvónőknek –, és mit, már problematikusabb kérdés. Már az 1980-as évek óta – tíz évvel később még inkább, majd az ezredforduló után egyértelműen – azt mondjuk: beszoktató könyv.¹ A kötet 1975 karácsonyára jelent meg, a Könyvvilág december 1-jei száma röviden így ismertette: „A népszerű író a kisóvodásokhoz szól, mesél nekik arról, hogy milyen az óvónéni, milyenek a nagy játsszások, a kialakuló barátságok. Történeteivel segít feloldani a szorongásokat, apró félelmeket, megérteni azt, hogy az óvónéni szeretete több gyerek közt oszlik meg.”² A könyv megjelenése előtt kicsivel az Esti Hírlapban egy, a szerzőpárossal készült interjú volt olvasható, amelyben az író a könyvet didaktikus munkaként mutatta be:

A történetek a kis- és középső csoportos óvodások életéről szólnak [...] – Kimondottan óvodásoknak írtam, abból a tapasztalatból kiindulva, hogy az óvodába kerülő gyerekeket mindenféle félelmek, kisebb-nagyobb szorongások töltik el a szokatlan környezetben. Szándékom szerint a könyv ezek feloldásában szeretne segíteni.³

A nyolc évvel későbbi *Örülj, hogy fiú! / Örülj, hogy lány!* ikerkönyvek, valamint a (már szintén nem a Móra Kiadónál megjelent) *Már iskolás vagyok* keletkezéstörténetének fényében a szerzői szándék árnyalódik. Utóbbi első ránézésre az óvodás-történet folytatása; a kötet hasonló célzatosságát a szerző ezúttal sem rejtette véka alá, hiszen ahogy írta, a kisiskolásoknak és szüleiknek szánta „ezt a tanuláshoz kedvet ébresztő” könyvet. A Nők Magazinja 1984. áprilisi számában ugyanakkor megosztotta egy ifjú olvasója kérését a folytatás, a *Már iskolás vagyok* megírását illetően (az eredeti levéllel együtt, névvel, címmel, 1982. 11. 14. dátummal). A jó hír az volt, hogy a kérés a mű befejezése után két héttel érkezett meg hozzá, s így azonnal teljesítve is lett – bár igaz, hogy a kötethez nem „Pardavi Márta 3. oszt. tan. biztatására”, „hanem a Kossuth Könyvkiadó és a Magyar Nők Országos Tanácsa felkérésére” fogott.⁴ Másrészt Janikovszky azt is hozzátette, a felkérés mellett már régóta tervezte a *Már óvodás vagyok* folytatását, és erről már az első rész megjelenése előtt is szót ejtett: még 1975. október 26-án elmesélte Barta András kérdésére válaszolva a Magyar Nemzetben, hogy miről lesz szó a következő könyvben: „gusztust akarok csinálni az iskolához, a tanuláshoz”.⁵

A kötet megjelenése körüli néhány további ajánló is a nevelési céllal próbált kedvet csinálni a munkához. A Pozsonyban megjelenő A Hét című képes hetilap május 11-i könyvajánlójában a fiatal szülők számára levonható tanulságot emelték inkább ki: „Ebből a vidám, okos, nagy gyermekismeretre valló könyvből, Janikovszky Éva *Már óvodás vagyok* című meséjéből a fiatal szülők is jobban megismerik óvodás korú gyermekeik örömeit, és megismerik ki nem mondott félelmeit és szorongásait is.”⁶ A Magyar Nemzet augusztus 23-i könyvszemléje így ismertette röviden:

kicsit gunyoros, nagyon szellemes könyvében Janikovszky – remek rajzok kíséretében – sorra veszi az óvodáskor kezdeti gondjait, és mesevilággá alakítja át az óvodát, a mesehallgató gyermek képzeletében játssza el, oldja meg ezeket a kérdéseket. Mesetan-

folyam ez, nemcsak a gyermekeknek, hanem szülőknek, óvónőnek is, hiszen valahogyan így kell a gyerek kezét mesével megfogni, s tovább vezetni az életnek ezen az első válságán. Szeretettel, szellemesen, megértéssel.⁷

A *Már óvodás vagyok* didaktikus célja a korabeli kritikákból – amik alig különböznek az ajánlótól – valamennyire szintén leszűrhető. Horgas Béla a *Gyermekünk* 1976. júniusi számában írt recenziója mutatja talán a didaxist legvilágosabban. Szerinte kiemelendő, hogy közösség épül a kötet végére az óvodában, továbbá olvasása hasznos mind a szülők, mind a kisgyerekek számára (ám nem egészen abból az okból, mint amit a korábbi írások említettek):

Igazán szülőknek való könyv ez, hogy segítségével felidézzék óvodás gyerekeiknek az óvodai életet, amelyről éppen olyan szívesen hallgatnak mesét, mint a sárkányról és a tündérről. És gyerekeknek való könyv ez, méghozzá nemcsak az óvodásoknak, akik szinte tükörként forgathatják, hanem a kisiskolásoknak is, akik már éppen megtanultak olvasni, és mosolygósan, „megértően” tekintenek vissza „múltjukra”.⁸

Az *Óvodai Nevelés* 1976. júniusi számában Kovásznai Kató inkább csupán leírja, mik történnek a könyvben, s közben utal halványan a pszichológiai dimenziókra.⁹ Az *Élet és Irodalom* 1976. október 16-i számában Mező Ferenc *Mesék a közösségről* cím alatt próbálta összefogni Csukás István *Egy kiscsacsi története. Mirr-murr kalandjaiból* kötetét a *Már óvodás vagyok*-kal. Ehhez egy kissé áthangolta, meseszerűbbé alakította Janikovszky és Réber könyvét („A könyv meséi szigorúan mindennapiak: jelenetek egy óvodából”). – Horgashoz hasonlóan a közösség létrejöttét Mező is kiemelte, emellett a pedagógiai cselekre is ráirányította a figyelmet: „A közösségteremtő jó tulajdonságok itt az óvónénik nevelési cselei, játékos csalafintaságai révén rögződnek a gyerekek alakuló, formálódó jellemében.”¹⁰ Seres József írta a leghosszabb bírálatot a kötetéről a *Könyv és Nevelés* 1976. júniusi számában, *Hogy megnőttünk* címmel. Seres az írás első kétharmadában a Janikovszky–Réber-művek címettjeivel foglalkozik, ezután kanyarodik rá a *Már óvodás vagyok*-ra: először rögzíti, hogy „az eddigi személytelen »én« helyett most már konkrétan megnevezett gyerekekről [...] meg [...] az óvónőről van szó”, az óvoda mint színhely is kötöttebbé teszi ezt az alkotást az eddigiek meghatározhatatlan (pl. egy otthon) helyszínéhez képest, végül a kezdő fejezetek áttekintése után megállapítja, hogy a didaktikusság gyengíti a szépirodalmi művet.¹¹ Trencsényi László a *Könyv és Nevelés* 1979/3-as számában a *Menet közben – Janikovszky Éváról* című dolgozatban a mű (még az Óvodai Nevelésben megjelent ösváltozat) didaxisáról hosszabban ír, véleménye szerint itt a még kezdő óvónéni munkája során felmerülő apró konfliktusok megoldásának sorozatát olvassuk: „a könyv minta-könyv lesz a tipikus konfliktusok helyes megoldására (újonc az óvodában, egy játék – sok gyerek, verekedés, pincefélelem stb.)”. Ám igen figyelemreméltó meglátásában „ez a szemenszedett pedagógiai szándék nem lesz rossz didaktikává: sajátos esztétikai formát nyer Janikovszkynál”.¹²

(*fűzér*) A *Már óvodás vagyok* műfajával a recepció tanúsága szerint gond van. A korábbi áttekintésből is feltűnhetett, hogy a mese műfaja a gyerekpróza esetében több recenzióban, ismertetőben evidenciaként jelent meg. A vonatkozó irodalomtudományi bibliográfiában a [Mesék] műfaji besorolás van feltüntetve a mű után.¹³ Elképzelhető, hogy a jelző az Új Könyvek periodikából került át,¹⁴ de a recenzensek maguktól is hajlamosak voltak meséknek olvasni a munkát. A szakirodalom által ismert, tehát fontosnak tartott (vagy csak megtalált?) négy kritika (Horgas Béla, Kovásznai Katalin, Mező Ferenc és Seres József) közül Mező Ferencnél abszolút domináns a meseszerű olvasat – láttuk fentebb, mennyire áthangolta ennek következtében a szöveget. Horgas Béla, akárcsak a *Könyvvilág* 1975. novemberi ismertetése, csupán a „mesél” igét használja, de ezen „áthallatszódik” a műfaj is. A további fellelt ismertetőkből is gyakran előkeült a mese, a mesevilággá alakított óvoda, illetve a mesét hallgató gyerek és a „segítő mese”.

Az 1999-ben Komáromi Gabriella szerkesztésében megjelent *Gyermekirodalom* című kézikönyvben *Mesék, meseregények, gyermektörténetek* cím alá besorolva szerepel egy kevés írás Janikovszkyról. A harmadik, *Gyermektörténetek* alfejezetben kerülnek bemutatásra a Janikovszky–Réber-művek, de azért a meseként történő olvasás erősen kísért velük kapcsolatban: „Vajon miként alkalmazkodik a kisgyerekekhez, kisiskoláshoz a gyerektörténet kompozíciója? A meseelmélet köréből kölcsönzünk egy szót: ez a történet ún. prekompozíciós formákkal él, mint Janikovszky Éva *Már óvodás vagyok* és a *Már iskolás vagyok* c. kötetek történeteiben.”¹⁵ Érdekes, hogy a Magyar Narancsban 2012-ben megjelent esszéjében Kiss Noémi Janikovszkyval kapcsolatban végig mesét, meseírást említ¹⁶ – Rigó Béla olvasói levélként írt válaszában erősen vitatja is ezt a besorolást.¹⁷

Horgas csupán a „mesél” igét használja, amúgy következetesen: szülőknek valónak, gyerekeknek valónak és végül pompás könyvnek nevezi az alkotást, míg Kovásznai Kató kiscsoportról szóló történetekként hivatkozott a könyvre.

Komáromi Gabriella 2014-es kismonográfiájában máshogy látja a műfaj problémáját, mint kézikönyvében: szintén a korai epika, de inkább az anekdota meghatározást használja (azért a mese bekúszik most is):

A *Már óvodás vagyok* és a *Már iskolás vagyok* című könyvekben az epika ősforrása buzog fel. Műfajilag nem nevezhetjük ezeket a történeteket másnak, mint szóbeli élménybeszélés, az orális anekdota írott változatának. Szerkezetileg laza és egyszerű „életmesék”. Janikovszky műfajai előtt sokszor állunk tanácstalanul, de ez esetben semmi bizonytalanság. Abban pedig egyenesen biztosak lehetünk, hogy nem nevezhetjük őket mesének.¹⁸

Komáromi azzal folytatja, ezt nem is hozta volna szóba, „ha el nem hangzik az első kritikák egyikében, hogy ezek azok; s úgy ahogy van, az egész kötet egy mesefüzér”. Komáromi szerint Mező Ferenc „kissé fogyatékos meséknek gondolta a történeteket. Megérezte, hogy van valami híja a műfajnak”.¹⁹ A mesélényeket hiányolhatjuk evidensen, vagy a fantasztikummal szembeni hétköznapiság tűnhet fel, a Rigó által felsoroltakon (csodák, mesei nyelvi formulák hiánya) kívül. Érdekes, hogy Komáromi tagadja a meseként történő műfaji besorolást, konklúziója mégis visszahozza azt:

Olyan az egész, mintha esténként egy gyermek ágya mellett születtek volna ezek a történetek – gondoljuk róluk. Mintha élőszóban „mesélne” a szerző. A gyerek már csak azért is élvezi mindezt, mert átéli, hogy „de te fabula narratur”.²⁰

Miközben ugyanis a monográfus az ősi orális epikát idézi, halkan néven nevez egy másik műfajt, a novellaciklust. A „jelenetek egy óvodából” szintagma tudniillik megidézheti a *Tanár úr kérem*-nek az alcímét: *Képek a középiskolából*. A Komáromitól Mezőnek adott mesefüzér megjelölés (a kritikában ez így nincs leírva) helyett épp a meseelemek feltűnő hiánya indokolja a novellafüzér, novellaciklus műfajnevet.

A novellaciklus a modern amerikai irodalom révén sokszor körüljárt, problematikus műfaj. A tárgy első és nagy hatású monográfiája Forrest L. Ingram 1971-es kötete, aki a bevezetőben azt írja, panoramatikusan elképzelve a novellaciklusokat „a spektrum egyik határán az egymással össze nem függő történetek »csupán« gyűjteménye lenne, míg a határ másik végletét a regény adná”.²¹ Itthon a novellaciklus műfaja a kétezres évek elején-közepén került igazán a szakmai érdeklődés fókuszába. Elsőként Hajdu Pétert és Bezeczky Gábort kell megemlíteni, akik megpróbálták körüljárni a téma elméletét, mellettük Kis Béla és Finta Gábor egy-egy tanulmánya regisztrálendő (számos ilyen mű elemzésén, recenzióján túl).²² Finta úgy látja,

a „ciklusszerű” összetartozás legalább háromféle módjáról, mozzanataról” lehet beszélünk, és a klasszikus elbeszélés- vagy novellaciklus-képzetnek a második felel meg:

Vannak olyan szövegek, amelyek ugyan önálló szövegek (vagy olvashatók akként), de ezeket más önálló (vagy akként olvasható) szövegekkel összeolvasva a szöveg egészének mintája éppúgy függvénye lesz a részekének, mint amennyire a részek olvashatóságát módosítja az egész. Ilyenek lehetnek az olyan, hagyományosan novellaciklusnak tekintett szövegek, mint például *A jó palócok* és az *Esti Kornél*, vagy az olyan összetartozónak érzett novellák, mint *Az újságíró és a halál* és az *Utolsó szivar az arabszürkénél*.²³

A *Már óvodás vagyok* 1975-ös első önálló kiadása kilenc különálló rövidprózát tartalmaz. A szereplők ismétlődően megjelennek a különböző szövegekben, de nincs főszereplő. Tematikusan a kötet egységesen az óvodához kötődik, a novellák önmagukban is olvashatók, együtt azonban valami más olvasatot eredményeznek – ám szó sincs arról, hogy regényt képeznének, még ha azonos szerzőktől származnak is. Mi több: a *Már óvodás vagyok* abszolút nyitott mű. Kézenfekvő, hogy bővíthető a *Már iskolás vagyok* folytatással, bár az visszatér a gyerekmonológhoz.²⁴ Továbbá Pöszke és Dani²⁵ karaktere révén más további szöveghez is találhatunk átjárásokat.²⁶ Ráadásul a mű eredeti, periodikabeli megjelenése lényegesen terjedelmesebb volt, és másrésről a második, bővített kötetkiadás tíz szöveget tartalmaz.

Egyértelmű, hogy a mese távol áll a Janikovszky–Réber-munkáktól. Keresztesi József a képeskönyvek speciális pszichológiai hatásáról elmélkedik, és azt állapítja meg, hogy a (fel)olvasott munkák „pszichológiai mechanizmusuk [...] mélységesen rokon a mesét hallgató-olvasó gyerek szövegértelmezésével”.²⁷ A hatás azonban kívül esik a műfaj kérdésein, így azt gondolom, lezárhatjuk a dilemmát: a *Már óvodás vagyok* novellaciklus.

(megírás és átírás) A *Már óvodás vagyok* esetében különleges szerencsében van részünk: láthatjuk, hogyan jön létre egy novellaciklus. A szöveg bevallottan didaktikus célja révén már fény derült arra, hogy a mű valós tapasztalatokból ered: Janikovszky előzetesen egy óvodát látogatott elkészítéséhez. A szerzőnő többször elmesélte, hogy felkérésre vizitált több év hosszan óvodában, az eredmény pedig egy óvónőknek segítő pedagógiasorozat lett az Óvodai Nevelésben. Berkes Péter a *Lobogóban* 1977-ben megjelent interjúban az után érdeklődött, minek köszönhetően tud perfekten „gyerekül”. Az írónő ekkor mesélt tanulmányútjáról:

igen sokat jártam az óvodába, a gyerekek közé. Részben saját – időközben felnőtt – fiam kísérőjeként, részben az Óvodai Nevelés című lap megbízásából. Három éven át írtam a lapba afféle humoros, óvónőknek szóló, módszertannak szánt gyerekismertet. Kiscsoportos koruktól iskolás korukig végigkísértem egy gyerekközösséget, a körükben szerzett tapasztalatokból lett a sorozat. Réber László illusztrálta, csakúgy, mint a könyveimet.²⁸

A korabeli recenzensek közül ketten tudtak a korábbi periodika-megjelenésről, de nem érzékeltek jelentős változást.²⁹ Pedig a kötet egységes szerkezete mindenekelőtt az időkezelés különbségében figyelhető meg. A periodika *Már óvodás vagyok!* három óvodai évről számol be, és több mint háromszorosát adja a kötetnek: 29 részből áll, 1968 októberében jelent meg az első, és az 1971. nyári dupla számban fejeződött be a sorozat. A *Már óvodás vagyok* kötet kilenc novellája az első óvodai évről ad számot, szeptembertől szeptemberig tart,³⁰ vagyis jóval feszebb és kerekesebb egészt alkot. Az igaz, hogy a periodika-megjelenésben is épp 9 szöveg adta ki az első évet, de a kötet szövegei és a periodika első 9 szövege nem azonos, csupán az 1., a 3. és a 9. esetében nincs komolyabb eltérés, a 2. és a 6. esetében átalakítást láthatunk, a ma-

radék négy esetben pedig nincs kapcsolat, csak nyomokban tartalmaznak a két későbbi évből elemeket.³¹ Máshonnan nézve: a periodika-megjelenés három éve alatt az óvodásokkal természetesen jóval több minden történik, és olyan események, amik a kötet egy évéből aligha véletlen maradnak ki.

A kötetben az óvoda egy éve nem egyenletesen telik. A könyv felét kitöltő őszi nehéz, sokáig tart, lassan múlnak a napok. A 6., *Zsákos Gábor bácsi* részben a télapó felbukkanásának köszönhetően kiderül, hogy már decemberben járunk, és még feltehetően tél van az influenza alatt a 7., doktor néni részben is. Az utolsó előtti fejezet játszódik tavasszal (*Tavaszkeresődi*), és a zárás a nyári szünetet követő első szeptemberi nap az óvodában. A periodikában erősebben érezni az óvodai hétköznapi élethelyzetek bemutatását – az idő itt sem egyenletesen telik, de nem értelmezhető a múlásából semmi. Ősszel kezdődik, s őszi van az első IV részben, az V. részben tél van (azt játsszák, hogy ki emlékszik jobban a tavaszra), a VI.-ban érkezik Zsoltika, az új gyerek (ez a kötetben egy nagyon őszi esemény lesz, az első nap [1. rész], Dani szeretésviszonya anyjához, illetve az óvónénihez [2. rész], majd a játékon való megosztás nehézsége [3. rész] után a 4. rész a *Zsoltika rúg*: „Amikor már a Pöske se sírt soha, és nem is akart hazamenni, akkor új gyerek jött az oviba. Zsoltikának hívták, és rúgott.”³²), a VII.-ben viszont Gyermeknap van, a VIII.-ban növényt ültetnek, a IX. a nyaralás utáni következő év szeptembere. A második évadtól elmaradt a római számozás, az egyes részeknek csupán saját címeik vannak (tulajdonképpen kinézet és tartalom alapján döntünk úgy, ezek a *Már óvadás vagyok!* folytatásai). Ezekben is különböző események történnek az óvodásokkal, például *Kirándulás* cím alatt pompásan trolibuszoznak, a kötetre nézvést azonban a *Boldog születésnapot* [XVI.] fejezetet kell kiemelni; ebben az 1970. 3–4. számban megjelent fejezetben ugyanis egy nagyon nagy születésnapot tartanak az oviban, „és ez nem játékból születésnap, hanem igaziból, és azt ünnepeljük ezen a napon, hogy vége lett a háborúnak meg minden rossznak, és elkezdődött a béke”.³³ A kötet egy éve tudniillik feltűnően ünneptelen: nincs sem november 7. vagy március 15., sem karácsony és húsvét – és bizony a kötetben nem ünneplik meg a nagy születésnapot sem április 4-én.³⁴

Seres József észrevette, hogy a *Már óvadás vagyok* című kötet újragondolásra készíti az addigi életművet ismerő olvasót, hiszen „az eddigi személytelen »én« helyett most már konkrétan megnevezett gyerekekről, Daniról, Pöszkéről, Tamásról, Gáborkáról, a kissé nyafka Ágikáról, Zsoltikáról meg Jutka néniről, az óvónóról van szó”.³⁵ Ennél jóval lényegesebb okból kell váltást látnunk, és nem is az a pontos kulcs, hogy Daniról és a többiekről olvasunk. A *Már óvadás vagyok* a periodika-közlésben még gyerekmonológ, a ciklus kötetmegjelenése azonban egyes szám harmadik személyű elbeszélőt alkalmaz. Ez azzal is jár, hogy a Rigó Béla és Komáromi Gabriella által alaposan körüljárt poétikai sajátosságot is elengedte Janikovszky: a novellaciklus formailag nem versszerű, ám az ősváltozat előbb még az volt, és csupán a második évtől lett prózaibb, de azért olykor visszatért a képeket követő sajátos versszerű tördelés. A szöveg tehát radikálisan átírásra került ahhoz, hogy novellaciklus legyen belőle. A periodika-közlésben a felütés egészen versformájú volt, E/1 narrátorral, míg a kötet formailag és poétikailag is prózaibb, és E/3 a narrátora, továbbá kicsit mások lettek az epizód szereplők, noha prózaritmus maradt benne (és külön figyeljünk a macska kihúzására, épp a prózaritmus miatt is) (1. és 2. ábra).

Komáromi Gabriella interpretálta már a kötet nyitását, a macska viselkedésének köszönhető egyszerre hétköznapi és abszurd helyzetre figyelmeztetett, továbbá a mondatstruktúra sajátos felépítését is kiemelte, „az ismétlődő hangzásszerkezeteket, a szóismétléseket”, és így summázta értékelését: „Nagyon »megcsinált« ez a ritmikus szöveg, akár a szerkesztettség grammatikai, akár fonológiai szintjét nézzük. Sok ilyen mondata van Janikovszky Évának: tárgyszerűen indulnak, aztán cselet vet az író, és egy »bukfencsel« [...] a gyerek érzéseit fejezi ki.”³⁶

A szerzőnő olykor beszélt interjúkban írói módszeréről, az olyan kérdésekre, mint hogy miként éri el az egyszerűséget, rövidséget, saját maga szigorú lektorálását adta indoknak.

A Magyar Nemzetben 1978-ban nyilatkozott talán először erről Fedor Erzsébet interjújában, ahol elmondta, hogy valószínűleg mivel előbb volt lektor, mint író, a könnyed stílus neki nagyon nehezen megy.³⁷ Sulyok Erzsébet 1983-ban a gyerekkönyvhéten készítette vele interjút, amelyben hosszabban beszélt az egyszerűség eléréseért folytatott harcról, felfedve, „mi a receptje [...] hogy ilyen páratlanul és sajtóságon könnyedek, gyermekeknek-felnőtteknek élvezetesekek, pedig elképesztően kevés szavúak, rövidek a történeteik, a meséi”:

Nincs receptem, és titkom sincs. Rengeteg munkával „állítom elő” az írásaimat. Ahogy mondja, röviden írni igen nehéz. A segítségem és a hátráltatóm a szakmám, amit nagyon szeretek. Huszonkilenc éve lektorálok könyveket a Móra Kiadónál. És folyton lektorálok saját magamat is. Időnként észreveszem, hogy már-már eltúlzott az önkontrollom. Számtalanszor újraírom, átírom, javítom a munkáimat, a szövegeim így lesznek egyre rövidebbek. Akárhányszor elkészülök egy változattal, újraolvasom, mindig találok benne fölösleges szavakat. Lecsupaszított szövegeim, mondják, gördülékenyek, könnyednek hatnak, csak én tudom, mennyi önfegyelem, önmegtartóztatás, szigor, gyötrődés árán.³⁸

(humor, eltérített mondatok, lehetséges világok) Tudományos munkákból nem igazán, esszékből azonban elég jól tudjuk, hogyan működnek, miért is olyan remekek a gyerekmonológok (szövegei, többeknél képei is). Rigó Béla olvasatában nagyon fontos, hogy a gyerekmonológok „panelvilágokból” épülnek fel. A szereplők „egy gondosan megtervezett modell szerepeit játszzák. Csupán az ehhez szükséges tulajdonságokkal rendelkeznek, egyébként személytelenek.” Továbbá

Janikovszky műveiben végül a szövegben kerül a helyére minden igazsága. [...] [ő ...] – sokszorosan patikamérlegre téve minden mondatot, kulcsszót – közhelyeket, bombasztikus frázisokat, hiteltelenné koptatott igazságokat használ fel művei szövegéhez. Ezt bonyolítja az a nyelvi szituáció, hogy a monologizáló hős értelmezésében halljuk azt is, amit a többiek mondanak neki.³⁹

Komáromi szerint a monológokban gyakran cselvetés, gáncsolás történik:

A Janikovszky-féle mondatokban tulajdonképpen csaknem mindig az elvárttól, az előre sejtetőtől való eltérés játszik szerepet. Nemegyszer egyetlen mondaton belül téríti el pályáját a gondolatot.⁴⁰

Keresztesi így írja le a monológok működését az egyszerű mondatszerkezetből kiindulva:

A szövegek szerkezete szekvenciális: mellérendelések, felsorolások váltakoznak elbeszélő részekkel, ami jellegzetes ritmikát kölcsönöz a monológoknak (mindezt egyaránt erősíti a tördelés és Réber László nagyszerű illusztrációi). E három-négy-öttagú szekvenciák többnyire a felnőttekre jellemző gesztusok, tanácsok, a gyerek elbeszélő pedig ezeket kommentálja és értelmezi, a saját logikája alapján. Ennek folytán jön létre a leleplező hermeneutikai távolság a felnőtt világ gesztus- és szabályrendszere, illetve a mindezt elfogulatlan pillantással feltérképező gyerektekintet között – és Janikovszky műveinek alighanem az a legnagyobb erényük, hogy ez a távolság a felnőtt és a gyerek olvasó számára egyaránt beláthatóvá válik.⁴¹

Ezután a könyvekben dominánsan jelen lévő „mindenekelőtt nem-morális” gyermektekintetről szól, és hogy az anti-moralitásnak messzemenő következményei vannak:

Janikovszky monológ-könyveinek a fő hatóereje abban áll, hogy rámutat a társadalmi szerepek mimikri-jellegére. A gyerek-kommentátor ugyanis abból kiindulva igyekszik értelmezni a világot, hogy a felnőtt (illetve minden ember) azt mondja, amit gondol. [...] S éppen ezáltal válik roppant ironikussá a szöveg egésze. A gyerek nem lázad a felnőtt világ ellen, nem tiltakozik, nem akar távolságot teremteni tőle, hanem értelmes egész-ként kíván rátekinteni.⁴²

A *Már óvodás vagyok* ősváltozata gyerekmonológ, tehát a fentebbi értelmezések gyakran érvényesek rá. A novellaciklusban is érzékelünk humort, iróniát, a mondatok egyszerűek, eltérnek az előre sejtethetőtől, sokszor cselet vetnek, és megmarad a szövegritmika. A hősök személytelenek (mondjuk, kettőjüknek kvázi állandó jellemzője van, amivel mégiscsak azonosíthatók, illetve határozott karaktert kapnak: Zsoltika rúg, Ágika árulkodik). A gyerek-nézőpont olykor itt is kommentálja-értelmezi a felnőtt-, de néha a másik gyerek-nézőpontot is. Ám a narrátorváltás miatt a kötetben megjelenik a külső nézőpont is.

A *porszívó-fűnyíró-helikopter* épp az egymás mellett álló lehetséges világok bemutatása miatt nagyszerű novella, és azért, mert a külső narrátor ellenére sincs objektív nézőpont: az összes világ egyszerre mutatkozik érvényesnek. Ami Jutka néni számára porszívó, Dani képzeletében helikopter, Gáborkáéban fűnyíró, és Ágikáéban (elég fantáziátlanul) babaszoba-porszívó. A három gyerek világa részletesen megalkotott, és az egyes szám harmadik személyű narrátor sem dönt egyik mellett sem, mindegyiket érvényesnek hagyja egymás mellett. Az ősváltozat *Már óvodás vagyok! (III.)* még nem mutatta be részletesen az egyes világokat, a beszélőjét sem, a kötetben viszont Dani helikopterezését lényegesen részletezőbben írja le a narrátor.

A létrehozott három gyerek-világ után az óvónői negyedik világ felbukkanásával bonyolódik a helyzet. Dani nem akarja odaadni a játékot Ágikának, aki bepanaszolja a kisfiút. Jutka néni kérdőre vonja Danit – amire ő szívesen adott volna magyarázatot, a narrátor szerint azt, hogy az ő szaladgálásakor a porszívó helikopter, ám Ágika kezében csak porszívó –, és még egy kört tett a tárggyal. Az idő húzása miatt Ágika ismét kiabál, Jutka néni így újfent benéz az ajtón, és rászól a gyerekekre: „Én nem értem, hogy mindig ezzel a porszívóval van baj! Ha nem tudtok velem szépen együtt játszani, akkor a porszívó visszamegy a szekrény tetejére.”⁴³

Ezen a ponton lesz a szöveg a legérdekesebb: a narrátor Dani belső gondolatait osztja meg idézőjelek között, amely gondolatok a gyerekmonológokból már ismert módon szó szerint veszik a felnőtt szavait, és a saját világképe alapján kommentálják: „Na ugye – gondolta Dani –, ha a porszívó szépen vissza tud menni a szekrény tetejére, akkor világos, hogy helikopter, mert olyan porszívót még senki se látott, amelyik repülni tudna.”⁴⁴ A *porszívó-fűnyíró-helikopter* utolsó bekezdése azért jobb, mint a periodika – amúgy szavaiban alig különböző – ősváltozata, mert ezt a külső narrátor beszéli el, és tüneményesen mutatja a különböző világok egymás mellett élését, a kisgyerekek szép (közös/egyedüli) játékát, vagy ahogy Komáromi írta: „[h]a mindenki élhet a maga világában, békévé oldódnak a konfliktusok”:⁴⁵ „Ágika tologatta a babasarok babaszőnyegén, Gáborka nézte, hogy milyen szépen vágja itt is a füvet, Dani meg várta, hogy mikor repül fel.”⁴⁶

(és a képek) A gyerekmonológok képeinek kiválósága a szövegekénél kevésbé lett bemutatva a szakirodalomban. Interjúkból ismert a közös történet kezdete: az 1963-as *Te is tudod?* volt Janikovszky Éva és Réber László első közös munkája (általában isteni adományként említi Janikovszky a kiadói döntést, egyetlenegy alkalommal, későn, 2001-ben Rigó Bélával beszélgetve nevezte meg Aszódi Éva szerkesztőt, hogy az ő ötlete volt⁴⁷). Kevésbé ismert, pedig fontos tény, hogy már ezt a kötetet ő maga képeskönyvnek találta ki, írta és rajzolta, tehát nem egyszerűen illusztrátorra volt szükség.⁴⁸ Az egymásra találás után a páros munkamódszere az volt, hogy az író elküldte a szövegeket, a művész pedig elkészítette hozzájuk a rajzokat.⁴⁹

Rigó Béla már 1981-ben Janikovszky bemutatása mellett kitért az alkotótársra, azonos magasságra helyezve mindkettőjüket:

Réber rajzai [...] épp oly magas absztrakciós fokon állnak, mint a Janikovszky-szövegek, így nem eshetik meg, hogy az illusztrációkban „Típuséknak” egyéni környezetük legyen, egyéni vonásaik általában olyan egyéni jegyek legyenek, amelyek részleteikkel óhatatlanul feleslegesen konkretizálják a szövegben olvasottakat. Réber természetesen mindig hozzátesz valamit az illusztrálandó szöveghez, de ugyanazon az általánosági szinten teszi hozzá, mint amit az író mondanivalójának kifejezésére választott.⁵⁰

Összetartozásukat egy szinte szállóigévé váló állítás is mutatja. Várnai Zsuzsanna írja, hogy „Janikovszkyt »szófukar íróként« jellemzik, Rébert »vonalfukar« grafikusként”.⁵¹ A bonmot-ról maga Rigó Béla vallotta meg, hogy ő találta ki, mikor Tettamanti Bélánál tett látogatást 2004-ben,⁵² és 2003-ban már írásban is rögzítette a *Réber antológia* ürügyén: „Vannak szófukar írók, ő vonalfukar grafikus.” Továbbá az „író” sajtóságosan tömör, groteszk stílusa és elvont ábrázolásmódja nagyon kedvezett a »vonalfukar« Réber alkotó fantáziájának”.⁵³

Janikovszkytól interjúkból tudjuk, hogy sok küzdelem árán érte el a fukarságot. Rigóval közös beszélgetésükben az alkotással járó szenvedésekért az élettől kapott ajándékként írja le illusztrátor társát, és ünnepi pillanatoknak, amikor elkészülnek egy-egy munka rajzai. A kérdező teszi hozzá, hogy a művész a rajzokkal „legalább annyit kinlódott”.⁵⁴ A művész esetében a szűkszavúságot a történelmi tapasztalattal, a II. világháború hadszínterével és a fogolytáborral szokták a művészettörténészek indokolni.

Réber alig beszélt az alkotási folyamatról, a közös 1975-ös interjújukban szerencsére mesélt kicsit a gyerekmonológok sajátos rajzstílusának megtalálásáról:

Még nagyon régen egy munka sehogyan sem akart menni. Dobáltam el a félig rajzolt lapokat, skicceket. Egyszer csak látom, hogy az akkor még kicsi lányom az egyik vázlatot felveszi és továbbrajzolja. Elkezdtem figyelni, hogyan csinálja, ő tanított meg rajzolni „gyerekül”. Az ember grafikusként elkezd dolgozni, és elfelejti azt a csodálatos szabadságot, amelynek korábban birtokosa volt: a gyerekraajz csodálatos szabadságát. Én akkor nyertem vissza...⁵⁵

A képek könyvek szövegei és illusztrációi szorosan összetartoznak, és ez korántsem szokásos a korabeli hazai illusztrált gyerekkönyvek esetében. Réber volt például Lázár Ervin állandó illusztrátora is, Rigó hasonlata szerint azonban „Réber Lázár műveihez készült grafikái a tökéletes kísérőzene szerepét töltik be. A Janikovszky-képek esetében ezek részei a műnek.”⁵⁶ A művészeti szakirodalomból látható: a kötetek végső alakját, az oldaltükröket, a szöveg tördelését, a képek helyét és a borítót mind Réber László formálta meg, és a kiadó, a nyomda szerencsés esetben jól valósította meg a terveket.⁵⁷

A gyerekmonológok kapcsán a képekről tett meglátások az óvodás művek esetében a periodika-változatra alighanem igazak, a kötetváltozat viszont formailag is próza, és ezért szegényebb az illusztrációk tekintetében.⁵⁸ Ez azonban nem jelenti azt, hogy Réber ne adott volna jelentős többletjelentést képeivel a ciklushoz. Az egyik szembetűnő példa a ciklus kép általi jelentésbővülésére a *Hogyan lett két óvónéniből egy?* novellában található. Az első képen két nagyon hasonló, karcsú, fiatal óvónő szerepel, mindketten fehér köpenyt viselnek, magas fehér cipővel, testformájuk, magasságuk, fejük és arcuk is egészen hasonló. Egy játékospolc két oldalán állnak, a bal oldali egy árnyalatnyit inkább szőkés, a jobb egy árnyalatnyit inkább barnás hajú, a nyakkivágásuk színe is más (a formájuk azonos), a bal oldalié lila, a jobbé kék, és ennek komplementereként a harisnyájuk viszont épp fordítva színes (3. ábra). A gyerekek eddig csak Jutka néniel találkoztak, a korábbi lapokon is láttuk a szőkés óvónéni utyanebben a ruhában.

Az új óvónőt Zsóka néninek hívják, ám a gyerekek összekeverik a két nevet, így lesz Juzsó néni mindkettőjük neve. Réber egyberajzolja a nyelvbötléskor az óvónénit, bal lábán lila, a jobbon kék harisnya van, haja is, nyakkivágása is felezett, a köpenye végig fehér, és a jobb és a bal cipője is. Juzsó néni feje felett ráadásul egy macska képe van a falon: foltos, akár az összekevert óvónéni (4. ábra).

Többet az is, hogy a különböző novellák szereplői a szövegben és a képeken egyaránt visszatérnek. Szinte mindegyik kisgyereket böngészőszerűen végig tudjuk követni a kötet lapjain, ruhájuk színe, a térdükön lévő folt, hajuk, esetleg szemüvegük alapján (általában sokszori újránézés után) legtöbbjüket be tudjuk azonosítani. Lehetne, mint *A jó palócok* kritikai kiadásának jegyzeteiben teszi Bisztray Gyula, egy seregszemlét készíteni, de ez valószínűleg a képek miatt komolyabb figyelmet követelne. A feladat természetesen Dani és Pöszke, az első novella (és a ciklus) két kiemelt szereplője esetében a legegyszerűbb, a szöveg orientálása könnyörtelen. Ágikát és Zsoltikát még könnyű, a többieket azonban nehéz, vagy még nehezebb meglelni a rajzokon (Ancsa, Eszter, Balázs, Gábor, Misu és Tamás).⁵⁹

A *Zsoltika rúg* novellánál a macskához hasonló vizuális játék található: a képen négy kisgyerek között látunk középen egy zöld nadrágos kisfiút, akinek a feje felett egy ló képe lóg a falon. A rajzon Dani és Pöszke egymás kezét fogva áll Zsoltika bal oldalán, az új kisfiútól jobbra Ágika fut ki a képről, Zsoltikát Misu rúgja épp meg. A kép Ágika és Misu esetében a szövegben olvasottakat tükrözi: „Ágika mindjárt szaladt volna az óvónéni után az irodába, hogy juj, ezt már megmondom, de Misunak az volt a véleménye, hogy nem kell zavarni Jutka nénit, sokkal egyszerűbb visszarúgni”⁶⁰ (5. ábra).

Réber illusztrációi olykor még finomabban tartalmaznak többletinformációt (legalábbis a korabeli olvasónak): A *fűnyíró-porszívó-helikopter* szövege mellett Dani például a Szovjetunió egyik elpusztíthatatlan háztartási kisgépevel, Rakéta porszívóval repüli körbe a szobát⁶¹ (6. ábra).

Arra is találunk példát, hogy a kép olyat mutat, ami a szövegben egyáltalán nincs jelen. Pöszke és Dani fentebb említett kézfogása ilyen lehet (itt nem az utcán mennek előírtan kézfogással, igaz, Zsoltikától mindketten félnek, de a kézfogás természetesen többet is jelenthet).⁶² Ahol viszont végképp többet tud a rajz a szövegnél, az a kötet címdalpárja. Itt a két szerzői név, a cím és a kiadó neve olvasható, a képen pedig az óvodai öltözőt látjuk, illetve abból a fogason lógó kabátokat egy olyan pillanatban, ami a szövegben nem jelenik meg. Az első novellában, amikor végre Daniék bejutnak az öltözőből, mert sikerült Pöszkét valamennyire megvigasztalnia, három gyereket találnak a szobában: „Egyik az egyik sarokban állt, a másik a másik sarokban állt, a harmadik a szőnyeg közepén ült, és törülgette a szemét.”⁶³ A címdalakon azonban kilenc fogason vannak kabátok, és egynél, ahol a kulcs óvodai jel van (ez a jel a *Dani kulcsa* második novella miatt logikusan Danié lesz), még üres az akasztó. Nyolc kabát üresen lóg, alattuk üresek a kis cipők, egy (kiszínezetlen cseresznye vagy meggy jel) alatti piros kabát azonban nem üres, alatta piros harisnyás lábak látszanak. Ezzel az időpillanattal nem találkozunk a szövegben: a nyitó novellában Danit még az öltözőben az óvo néni azzal tartja vissza attól, hogy anyukájával elmenjen rögvest a megérkezés után, hogy vigasztalja meg az egyik kislányt, „és közben egy piros kabát mögé bújó, piros harisnyás bőgőmasinára mutatott”⁶⁴ (7. ábra). A novella szövege mellett látható képen a csákó és a madárka jelek alatti fogasok üresek – a címlap szerint tehát Pöszke később is a kabátja mögé bújik az öltözőben, pedig aztán már nem „sírt soha, és nem is akart hazamenni”⁶⁵ (8. ábra).

Vessünk egy záró pillantást a külső borítóra, ez is vizuális többletjelentést tartalmaz. Az elől lévő képen Pöszke és Dani kabátban, kézenfogva sétálnak, a tőlük jobbra fent lévő ablakban egy kisgyerek egy nyuszival és egy bábuval (?) együtt figyeli őket bentről (nyilván az óvodából), a jobb alsó sarokban pedig egy foltos macska sétál – Dani őt követi, Pöszke pedig Dani után megy (úgy látszik, több csavargó macska van a környéken). Nem a szeptember eleji óvodakezdő napot mutatja a borító, hiszen kabátot viselnek, és fogják egymás kezét, hanem egy

későbbi, talán ősz végít, mindenesetre kapcsolatuk alakulásáról lényegesen többet mutat, mint ami a szövegből kiderül (még akkor is, ha a külső borító hátsó oldalán szintén két egymás kezét fogó kabátos kisgyerek – Ágika és Zsoltika – látható, amint egy madarat figyelnek) (9. ábra).

(*kivezetés*) Komáromi Gabriella a gyerekmonológoknál lényegesen kevesebb figyelmet szentel a *Már óvodás vagyok* és a *Már iskolás vagyok* köteteknek. A folytatásra alig van pár szava. Az óvodás-kötet interpretációjában „a világra reflektáló, »filozófáló« gyerekeket, a gyermeki logika reakcióit, a kettős tudatnak nevezett gyermeki lélekállapotot”⁶⁶ írja le. Komáromi példái is a ciklus kiválóságát igazolják. Most csak egyetlen filozófálót idézek. A periodikai ösváltozatban még nem szerepelt a létmeghatározó három szó: „már óvodás vagyok”, csupán a címben. A ciklus nyitó novellájában azonban kétszer is előfordul, és természetesen ez a novella címe is. Először Dani mindegyik embernek, akivel találkoztak anyukájával, elújságolta: „Már óvodás vagyok, megyek az óvodába!”, másodszer pedig ez a három szó adja a novella utolsó három szavát, és ez azért is szép, mert Janikovszky vallomása szerint sokszor egy művéből először a cím szokott meglenni.

„»Mivégre vagyunk a világon?«” – írja Komáromi. – „Az óvodás létértelmezései közé tartozik, hogy miért van ott, ahol van; akar-e, érdemes-e ott maradnia. Azaz arról medítál, miért kell óvodába járnia.”⁶⁷ Pöszke, miután az első napon Danival bement a szobába az öltözőből, a bent három gyerek közül a középsőnek előadja, amit az imént hallott kint, mi lesz velük az óvodában: „Ez a fiú mindennap ide fog járni – mutatott Danira. – És itt sok játék lesz, meg sok gyerek. Együtt fogtok játszani. És az óvónéni szeretni fog benneteket.”⁶⁸ Mindenkinek feltűnik, hogy a kislány magát nem sorolta be az óvodások közösségébe, mert mint mondja, ő még nem tudja, ide fog-e járni, és csak akkor fog, ha jó lesz. Erre a többiek elpanaszolják, hogy kényszerhelyzetben vannak, anyukájuk dolgozik, nincs, aki vigyázzon rájuk. Dani azonban, bár az ő anyukája is dolgozik, más okot mond: „azért járok ide, mert már óvodás vagyok”.⁶⁹

Komáromi a kötetet az életmű perifériáján helyezte el a gyerekmonológokhoz képest, de mintha bizonytalan lenne, remekműnek is látja: „A *Már óvodás vagyok* azon túl, hogy gyerek-könyv, gyermekirodalom is – mégpedig a javából. [...] alighanem tévedés nélkül hihetjük, hogy mindeddig ebben a »műfaj«-ban [...] a legkülönb alkotás.”⁷⁰ Nem tudom, gyerekkönyv-e, illetve mit értenek meg az óvodások a *Már óvodás vagyok* kötetből (a kiadó három éven felül ajánlotta), ami nem jelenti azt, hogy ne olvastam volna fel saját gyerekeinknek. Arról viszont meg vagyok győződve, hogy az esztétikai irodalmat kedvelő felnőtt olvasók az egyik legkülönb novel-laciklust fedezhetik fel a kötetben, mégpedig szövegeiben és képeiben együttesen.

JEGYZETEK

¹ Bércesi Tünde 2003-ban így említi a *Pöttyös Panni* és a *Vackor* mellett könyvajánlójában: „Nagyszerű dolog az – rang és tisztesség! –, hogy valaki már óvodás! Viszont mégiscsak: nincs ott Anyu, csak az óvónéni, idegen a hely, idegenek a gyerekek, és nem lehet hazaszaladni. Hát így kezdődik. De szerencsére felülkerekedik a kiscsoportosban is az »óvodásöntudat« – és ezzel elkezdődik az óvodai élet, a maga mindennapi kis történéseivel, örömeivel és szorongásaival. Janikovszky Éva vidám, okos, nagy gyermekismeretre valló könyve – a *Már óvodás vagyok* – számos kiadást megért” (BÉRCESI TÜNDE, *Óvodába megyünk, Erdélyi napló*, 2003/27, 42.). A Képmásban 2017. szeptember 1-én Szőnyi Lídia óvoda- és iskola-szakpszichológus a beszoktatáshoz ajánlotta olvasnivalónak. Lásd SZŐNYI LÍDIA, *10+1 tipp a beszoktatáshoz*, Képmás, 2017/9.

² Könyvvilág, 1975/12, 5.

³ B. É., *Ha én felnőtt volnék. Díj az NSZK-ban. Beszélgetés Janikovszky Évával és Réber Lászlóval*, Esti Hírlap, 1975/278, 2.

⁴ JANIKOVSKY ÉVA, *Kisiskolásoknak és szüleiknek*, Nők Magazinja, 1983/4, 40–41.

⁵ BARTA András, *Felnőtt, aki gyerek tud maradni. Emlékezés az alma materre. Beszélgetés Janikovszky Évával*, Magyar Nemzet, 1975/252, 11. Szó sincs tehát arról, amit Komáromi Gabriella írt: „A »folytatás«-ban a szerző önmaga epigonja. Néhány év múlva valószínűleg közkívánatra írta a *Már iskolás vagyok* című folytatást” (KOMÁROMI GABRIELLA, *Janikovszky Éva. Pályakép mozaikokban*, Móra, Budapest, 2014, 155.).

⁶ -NYI, *Új könyvek*, A hét, 1976/15, 20.

⁷ ANONIM, *Már óvodás vagyok. Janikovszky Éva és Réber László mesekönyve*, Magyar Nemzet, 1976/198, 9.

⁸ H. B., *A legkisebbek olvasmányai*, Gyermekünk, 1976/6, 34.

⁹ Lásd KOVÁSZNAI Kató, *Rólunk szóló történetek*, Óvodai Nevelés, 1976/6.

¹⁰ MEZŐ Ferenc, *Mesék a közösségről*, Élet és Irodalom, 1976/42, 10.

¹¹ „A hangvétel, a humoros stílus – bár most már egyértelműen próza – ugyanaz, mint előbbi könyveiben. Csak éppen megkísérelte a gyermek, illetve a felnőtt–gyermek viszony nem általánosított, hanem konkrét módon való ábrázolását. Elgondolkodtató, hogy ez azzal járt például, hogy a felnőttek – ez esetben az óvónő, sőt az egyik részben szereplő fűtő is – »tökéletes«¹¹ felnőttek, akik okosan, szelíden, nagy pedagógiai érzékkel mindig megtalálják a legjobb nevelési módot vagy a felmerülő problémák legcélszerűbb, legeredményesebb megoldását. Igaz, hogy a gyerekek ezek ellenére igazi, jól megformált gyerekek, a történetek többsége azonban az óvónők számára érdekes és hasznos. Pedig a cél mégiscsak az volna, hogy – a gyermekeknek felolvasva – az egyes részek igazi élményt nyújtsanak. Ebben a könyvben igen erős az ismeretnyújtó tendencia is, ami – szép-irodalmi műről lévén szó – szintén gyengíti a mű művészi erejét” (SERES József, *„Hogy megnőttünk!”*, Könyv és Nevelés, 1976/6, 249.).

¹² TRENCSENYI László, *Menet közben – Janikovszky Éváról*, Könyv és Nevelés, 1979/3, 101.

¹³ Lásd *A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája 1971–1975*, szerk. PAJKOSSY György, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1989.

¹⁴ Az egykori Állami Könyvterjesztő Vállalat Könyvtárellátó Osztálya kiadványa a könyvtárak állománygyarapítási tanácsadójaként 1965-től minden frissen megjelent magyarországi könyvről rövid, recenzióknak is beillő ismertetést közölt: a *Már óvodás vagyok* 760488 számot és [Mesék] jelölést kapott. Lásd *Új könyvek*, 1976/6.

¹⁵ KOMÁROMI Gabriella, *Mesék, meseregények, gyermektörténetek = Gyermekirodalom*, szerk. Uő, Helikon, Budapest, 2001, 227.

¹⁶ Lásd Kiss Noémi, *Felnőttek iskolája. Janikovszky és a meseírás*, Magyar Narancs, 2012/16.

¹⁷ „Mese? Kiss Noémi meseíróként tárgyalja Janikovszkyt. Ez vaskos tévedés. Ő sem tartotta magát annak. Kortársai vélekedéseiből magamat idézném: „Janikovszky alkatilag távol áll a mesétől. Az ő műveiben nem történelem csodák, még a modern tudomány, technika jóvoltából sem. Nála nem szül valóságos kalandokat az elszabadult gyermekfantázia, sőt még a mesék megszokott nyelvi eszközeit, fordulatait sem találhatjuk meg” (*Kortárs gyerekkönyvek*, Cicero, 2001). „Persze mások is azonosították már a mese ősi műfaját annak gyermekirodalmi felhasználásával” (RIGÓ Béla, *Felnőttek iskolája. Janikovszky és a meseírás*, Magyar Narancs, 2012/21, 4.).

¹⁸ KOMÁROMI Gabriella, *Janikovszky Éva, i. m.*, 152.

¹⁹ *Uo.*, 152.

²⁰ *Uo.*, 153.

²¹ INGRAM, Forrest L., *Representative Short Story Cycle of the Twentieth Century. Studies in a Literary Genre*, Mouton, Hague–Paris, 1971, 14. (Az én fordításom – D. B.)

²² Lásd BEZECZKY Gábor, *Az elbeszélésciklus poétikája*, Literatura, 2003/2; HAJDU Péter, *Az elbeszélésciklusok elmélete*, Literatura, 2003/2; HAJDU Péter, *Csak egyet, de kétszer. A Mikszáth-próza kérdései*, Gondolat–Pompeji, Budapest–Szeged, 2005; Kis Béla, *Az elbeszélésciklus mint kötetkompozíció*, Literatura, 2008/3.

²³ FINTA Gábor, *Az elbeszélésciklus bűvöletében*, Literatura, 2009/2, 237.

²⁴ Ugyanakkor Komáromi teljes joggal jelzi, hogy az „első elbeszélésfűzér, a másodikban megszakítás nélkül »csorog«²⁴ a történet [...] nehéz lenne olyan darabokra bontani, amelyeknek »eleje-közepe-vége«²⁵ is van” (KOMÁROMI Gabriella, *Janikovszky Éva, i. m.*, 153.).

²⁵ Komáromi a gyerekmonológok beszélőjét is azonosítja Danival. Szerinte a képeskönyvekben beszél egy hang: „Ez a hang egy gyereké. [...] Testtel felruházott, énorigóval rendelkezik. Nem egészen igaz, hogy kötetről kötetre, de mégiscsak »felnő«²⁶ ezekben a képeskönyvekben: kisgyerek, óvodás (*Akár hiszed, akár nem; Ha én felnőttné volnék*), majd kisiskolás (*Velem mindig történik valami*), végül kamasz (*Kire ütött ez a gyerek?*). A képeskönyveken kívüli világokban (*Már óvodás vagyok, Az úgy volt...*) neve is van: Dani” (*Uo.*, 96.). Réber László felől közelítve Utasi Anikó azt írja le, hogy az első közös alkotásban „megszületett a főhős figurája is, a rövidnadrágos, kerekfejű, szinte kopasz kisfiú. A *Te is tudod?*-ban piros blúzt és kék nadrágot hord a fiúcska, míg a többi »micikés«²⁷ könyvben (*Akár hiszed, akár nem; Jó nekem!*, 1967; *Felelj szépen, ha kérdeznek!*, 1968) »nadrágot vált«, kék helyett barnát visel. Őt látjuk a *Ha én FELNŐTT volnék*-ban is” (UTASI Anikó, *Réber László bűvös erejű vonalai. A karikatúraszzerű megjelenítés a magyar gyerekkönyv-illusztrációban*, Art Limes, 2016/4, 13.).

²⁶ Pöske (akiről a *Már iskolás vagyok*-ban kiderül, hogy teljes neve Pirók Anna, a *Velem mindig történik valami*-ben tűnik fel először a Balatonnál a krokodiljával, itt azonban a narrátor kisfiúnak még nincs neve, viszont már iskolás (lásd JANIKOVSKY Éva, RÉBER László, *Velem mindig történik valami*, Móra, Budapest, 1972, 4–5.; első megjelenés: JANIKOVSKY Éva, RÉBER László, *Velem mindig történik valami II.*, Népszabadság, 1969/185, 11.). A piros kislány azonban a *Már iskolás vagyok*-ban nem követi Danit, mert évvesztesként óvodás marad. Dani a *Már iskolás vagyok* kiemelt szereplője, és egy átírás révén őt gyaníthatjuk *A nagy zuhéban* is: az 1976-os Bill Vasziljevics MacKonov kiskamasza az 1992-es 2. kiadástól kezdve nevet váltott Bill Danilovics MacKonovra, és Dani a periodikában 1975-ben elindult *Az úgy volt* (kötetként: 1979) kiskamasz narrátora is, továbbá Dani találja ki Cvikkedli történetét is (első megjelenés: 1988, önálló kötetként: 1999).

²⁷ KERESZTESI József, *Janikovszky-jegyzetek = Uő., Meteorkövek. Esszék, Műút könyvek*, Miskolc, 2018, 182.

²⁸ BERKES Péter, *Csak kicsik, de nem buták. Beszélgetés Janikovszky Évával*, Lobogó, 1977/23, június 9., 6. Érdekes, hogy ennek ellenére egyáltalán nem objektíven zárult: „A könyv nagyon kedvesen, az írónőtől megszokott hu-

morral mutatja be ezt a kiscsoportot – csupán egy hiba van. Az, hogy mesének ez nagyon szép, valósággnak annál hihetlenebb. A könyvben szereplő, pár gyerekből álló ideális csoport helyett 30-35 gyerek zsúfolódik egy óvodai szobácskában, és az óvónéniknek többnyire csak arra futja erejükből, hogy – a kötelező foglalkozásokon túl – féken tartsák a nem annyira bűbajos, mint inkább túlzásfolt kis közösséget. Végül is azzal az érzéssel tehetjük le a könyvet, hogy kedves olvasmány ugyan, de az óvodába induló gyermeket inkább félrevezeti, mint használ neki” (Új könyvek, 1976/6, 41.). – Kapott is új ismertetést, előbb a 2. kiadásakor 792237, majd a 3.-kor 911581 számmal. Bognár Tas szintén valószerűtlennek érezte a könyvet: „óvodás kis hőse (hároméves!) úgy monologizál, úgy társalog, úgy játszik, olyan kitalált körülmények közé keveredik (és társai is!), amelyek sehogyan sem illenek hozzá (s bármely hasonló korú gyerekehez!), nem illenek az óvoda légkörébe, szellemébe, de az óvónéni is úgy viselkedik, beszél, nevel, oktat, ahogy arra az igazi óvodában ideje sem volna” (BOGNÁR Tas, *Janikovszky Éva: Már óvodás vagyok (1975)* = *Uő, Gyerekpróza. Világ- és magyar irodalom*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004, 241–242.).

²⁹ Kovásznai Kató recenziójának felütésében regisztrálta, ugyanezzel a címmel már olvastunk sorozatot 1968-ban: „Pöske, Zsoltika és a többiek óvodai élete, barátkozásai, konfliktusai finom ironikus eszközökkel vezeték rá az óvónót, milyenek a kiscsoportosok és az óvónők” (KOVÁSZNAI Kató, *Rólunk szóló történetek, i. m., 234.*). Trencsényi László egyetlen ponton látott eltérést, az óvónő jellemében: „a kötet egységes szerkezetében Juzsó néni, a két óvónő vértetteiben lép elő, mint a folyóirat-sorozatban”, amúgy szerinte „szinte nem is lett volna szerkesztői beavatkozásra, szerzői átjavításra szükség, az elsősorban nem óvónéniknek szóló kötet (*Már óvodás vagyok*) összeállításához” (TRENCSENYI László, *Menet közben... i. m., 101–102.*).

³⁰ Komáromi szerint „nagy csoportos óvodásokat” figyelünk meg, akik változás, ugrás előtt állnak – ezt azért hangsúlyozza, mert Mező Ferenc szerinte abban a tévedésben él, hogy Janikovszky hősei „kiscsoportosok” (KOMÁROMI Gabriella, *Janikovszky Éva, i. m., 156.*).

³¹ Komáromi vonatkozó bibliográfiai adatai részint pontatlanok, részint hiányosak. Vigyikán Villőnek ezúton mondok köszönetet, hogy rendelkezésemre bocsátotta a periodika-megjelenéseket digitalizálva.

³² JANIKOVSKY Éva, RÉBER László, *Már óvodás vagyok*, Móra, Budapest, 1975, 20.

³³ JANIKOVSKY Éva, RÉBER László, *Boldog születésnapot, Óvodai Nevelés, 1970/3–4, 156.* Kicsit más címmel, átírva és Réber illusztrációi nélkül ez a részlet újra megjelent a *Nő* című újság Kuckó rovatában: JANIKOVSKY Éva, *A nagyon nagy születésnap*, *Nő, 1981/14, 314.*

³⁴ A 2. bővített kiadásban a *Zsákos Gábor bácsi elé a Jönnek a télapók* című szöveg került be, ebben lelepleződött a télapó – a 3. kiadástól visszaállt az eredeti 9 szövegre a ciklus. (A *Télapó és a Jézuska léte* a [XIII.] periodika-szövegben is előjön: lásd JANIKOVSKY Éva, *Télapó meg a többiek*, *Óvodai Nevelés, 1969/12.*)

³⁵ SERES József, *„Hogy megnőttünk!”, i. m., 249.*

³⁶ KOMÁROMI Gabriella, *Janikovszky Éva, i. m., 162.*

³⁷ Lásd FEDOR, *Szót érteni egyinással. Beszélgetés Janikovszky Évával*, *Magyar Nemzet, 1978/153.*

³⁸ SULYOK Erzsébet, *Humorral könnyebb: Beszélgetés Janikovszky Évával*, *Délmagyarország, 1983/290, 5.*

³⁹ RIGÓ Béla, *Janikovszky Éva: Kire ütött ez a gyerek?, i. m., 147–149.*

⁴⁰ KOMÁROMI Gabriella, *Janikovszky Éva, i. m., 103.*

⁴¹ KERESZTESI József, *Janikovszky-jegyzetek, i. m., 180.*

⁴² *Uo., 179–180.*

⁴³ JANIKOVSKY Éva, RÉBER László, *Már óvodás vagyok, i. m., 19.*

⁴⁴ *Uo.*

⁴⁵ KOMÁROMI Gabriella, *Janikovszky Éva, i. m., 161.*

⁴⁶ JANIKOVSKY Éva, RÉBER László, *Már óvodás vagyok, i. m., 19.*

⁴⁷ Lásd: RIGÓ Béla, *Névsor. Janikovszky Éva 75 éves*, *Kincskereső, 2001/4, 19.*

⁴⁸ Talán először a már idézett 1975-ös, *Esti Hírlapban* megjelent közös interjúban mesélte el Janikovszky: „Amikor elkezdtem írni a *Te is tudod?* című könyvet, [...] már eleve úgy ültem neki, hogy nem illusztrálandó történetet, hanem képeskönyvet írok. Mindjárt elképzeltem az illusztráció módját, a rajzok pontos helyét a szöveghez. Oda is biggyesztettem mindenhová jelzésül a magam kis ákom-bákomjait. A kiadó javaslatára a grafikákat Réber László készítette el, így kezdődött.” B. É., *Ha én felnőttné volnék, i. m., 2.* Később ő is elfelejtette, hogy már elmondta. Lásd Murányi Gábor interjút 1987-ből (bibliográfiai adatai a 49. jegyzetben).

⁴⁹ Lásd: MURÁNYI Gábor, *„Hiszen várt Nyöszöge és Vihoga...” Beszélgetés Janikovszky Évával*, *Magyar Nemzet, 1987/306, 7.* Itt az íróhoz hozzátette: „Persze munka közben leültünk néhányszor, s ha neki volt valami kérése, akkor ha tudtam, változtattam a szövegen.”

⁵⁰ RIGÓ Béla, *Janikovszky Éva, Óvodai Nevelés, 1981/4, 142.*

⁵¹ VÁRNAI Zsuzsa, *Kép és szó. A vizualitás szerepe és jelentősége a kortárs gyermekirodalomban = Mesebeszéd. A gyerek- és ifjúsági irodalom kézikönyve*, szerk. HANSÁGI Ágnes, HERMANN Zoltán, MÉSZÁROS Márton, SZEKERES Nikolett, *Fiatal Írók Szövetsége*, Budapest, 2017, 401.

⁵² Lásd RIGÓ Béla, *Egy vonalfukar grafikus. Látogatóban Tettamanti Bélánál*, *Kincskereső, 2004/8–9.*

⁵³ RIGÓ Béla, *Réber*, *Kincskereső, 2003/7, 29.*

⁵⁴ RIGÓ Béla, *Névsor, i. m., 20.*

⁵⁵ B. É., *Ha én felnőttné volnék, i. m., 2.*

⁵⁶ RIGÓ Béla, *Janikovszky Éva: Kire ütött ez a gyerek?, i. m., 150.*

⁵⁷ Utasi Anikó a művész részvételéről a könyvek létrejöttében ezt írja: „Réber László mindig igen gondosan és alaposan átgondolt koncepció alapján tervezte meg illusztrált könyveit. Janikovszky Éva »képeskönyvei« esetében a tördelés megtervezése is az ő munkája, a szöveget bekomponálja az illusztrációba. A művész minden al-

kalommal több variációt is készített illusztrációihoz, míg meg nem találta az általa legmegfelelőbbnek ítélt változatot, mely a nyomtatott változatban megjelent” (UTASI Anikó, *Réber László bűvös erejű vonalai*, i. m., 16.). Lásd még szintén Réber oldalterveivel illusztrálva, rajtuk kézzel írt nyomtatott betűkkel a szövegek is: MEZEI Ottó, *Az illusztrátor = Réber antológia*, szerk. WIDENGÁRD Krisztina, Holnap, Budapest, 2001.

⁵⁸ A két változatot körülményes összehasonlítani a képek felől. Az Óvodai Nevelés újságként színtelenebb (noha a [XIII.] *Télapó meg a többiek* résztől mindig egy-egy szín vagy színpár – kék, piros, zöld, piros-fekete – megjelenik a fehér színtelenségen túl) és kisebbek a rajzok, viszont lényegesen több van belőlük: mindegyik oldalon található képek, és nagyjából a felét kiteszik az oldalaknak. A kötetben kevesebb, ám nagyobb rajz kapott helyet, és sok színnel vannak kiszínezve. A szöveg átírásához képest a képeknél alig találni átrajzolásra példát, inkább újrajllusztrálásról beszélhetünk.

⁵⁹ Az ósváltozatra is figyelve tovább nehezedik a seregszemle összeállítása. Az Óvodai Nevelésben a rajzolt személyeket végképp nehéz azonosítani, ráadásul más gyerekek is vannak a közösségben (Andrea már a kiscsoportban, később Erika és Gusztika, meg a Csapó, az egyetlen vezetőkénes), és van, aki nem jelenik meg (Anca és Eszter), Tamás pedig Tomiként szerepel. Az óvónénik az ósváltozatban egészen kaotikusan szerepelnek, például Jutka néni a kiscsoportos kísérő, de aztán érkezik egy Jutka néni, aki még tanulja a szakmáját. Végezetül: előfordul, hogy az ósváltozatban és a kötetben más szereplő csinálja ugyanazt – egyszer „Zsoltika kibált, hogy juj, ezt már megmondom!” (JANIKOVSKY Éva, RÉBER László, *Már óvodás vagyok* (VI.), Óvodai Nevelés, 1969/4, 159.), és a periodikában Pöske, a kötetben viszont Ágika porszívózta a babaszőnyeget.

⁶⁰ JANIKOVSKY Éva, RÉBER László, *Már óvodás vagyok*, i. m., 20.

⁶¹ Komáromi véleménye szerint a mű részint időtlen és örök: „Semennyit se ártott ezeknek a mondatoknak az idő.” Részint viszont megöregedett: „a mai óvodásnak alighanem meg kell magyarázni, hogy ki a közértes néni” (KOMÁROMI Gabriella, *Janikovszky Éva*, i. m., 162.). Hát, sajnos, bizonyos értelemben egyszer minden elbeszélés történelmi regénnyé válik.

⁶² Itt is az ósváltozat állhat a háttérben: ott nemcsak fogja egymás kezét több képen Pöske és Dani, de a szövegben is megjelenik a vonalozom, olyannyira, hogy a nagycsoportban egyszer a többiek azt is mondták, hogy Dani azért akart a cipősdobozokból szintén lakótelepet csinálni, „mert én szerelmes vagyok a Pöszkébe” (JANIKOVSKY Éva, RÉBER László, *Mit mondtak a többiek*, Óvodai Nevelés, 1970/9, 360.).

⁶³ JANIKOVSKY Éva, RÉBER László, *Már óvodás vagyok*, i. m., 9.

⁶⁴ *Uo.*, 7.

⁶⁵ *Uo.*, 20.

⁶⁶ KOMÁROMI Gabriella, *Janikovszky Éva*, i. m., 154.

⁶⁷ *Uo.*, 158.

⁶⁸ Janikovszky Éva – Réber László: *Már óvodás vagyok*. I. m., 9.

⁶⁹ *Uo.*, 9.

⁷⁰ Komáromi Gabriella: *Janikovszky Éva*. I. m., 154.

